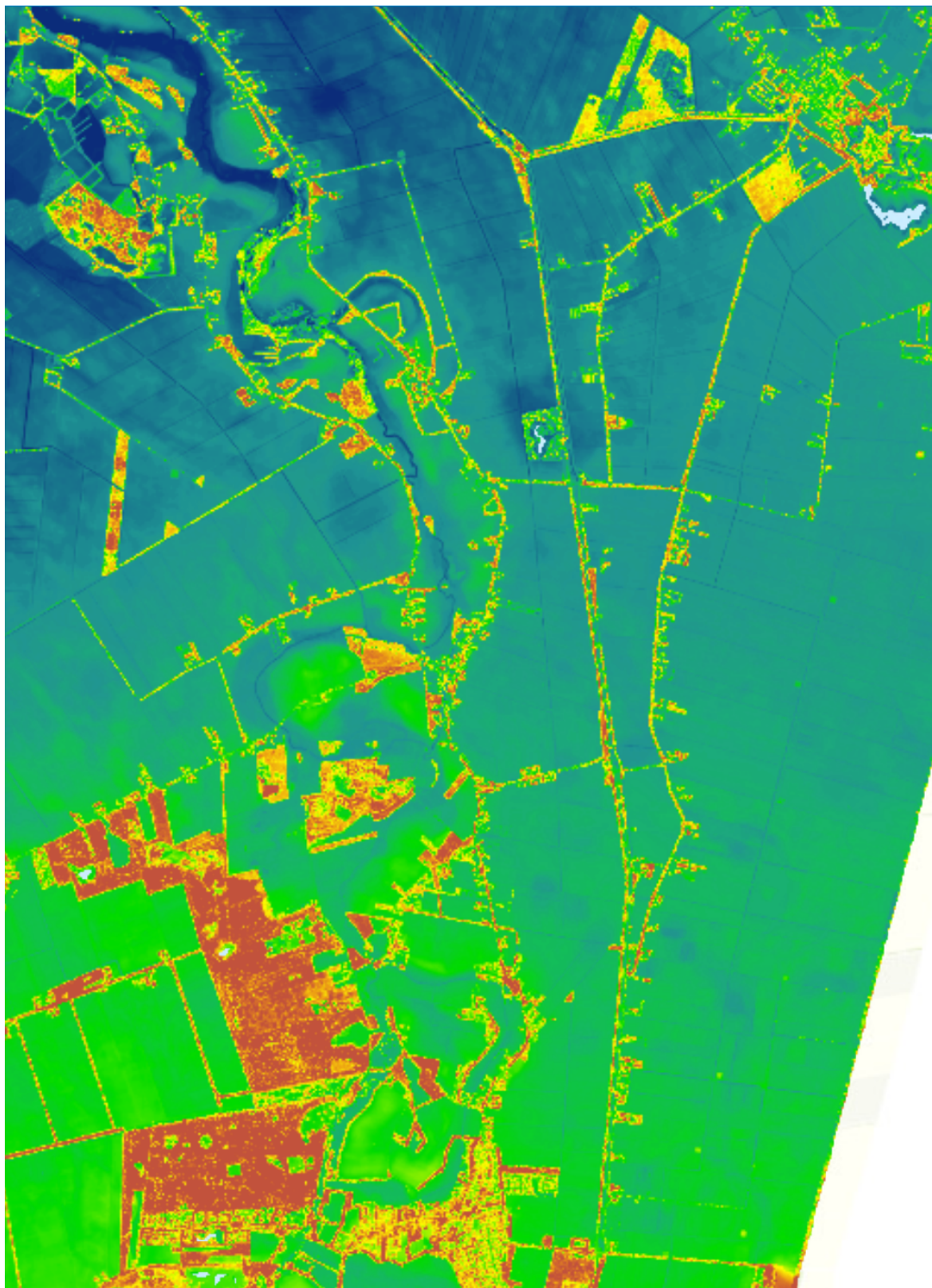

Infobestand etappe 3 van Bourtange naar Sellingen Camino Westerwolde Zuid.

Toelichting bij de hoogtekaart van de pelgrimswandeling.

Het hele gebied van de wandeling wordt gedomineerd door de rivier en het bijbehorende rivierdal en aangeslibde verhoogde rivieroeveren van de Ruiten Aa.

Bourtange.

Bourtange wordt uitgebreid beschreven in het infobestand bij de 2e etappe en zal daarom hier niet meer uitgebreid behandeld worden.

Bourtangerkanaal.

Het 1,79 km lange kanaal loopt vanaf het Ruiten-Aa-kanaal (ter hoogte van de Bourtangersluis) tot in de jachthaven in Bourtange. Via een vaarweg staat het in verbinding met het Stobbenkanaal dat rond de vesting loopt. De twee voetbruggen (op km 0,08 en 1,33) die het kanaal overspannen hebben een doorvaartbreedte van elk 7,80 en een hoogte van 3,45 meter.

Het kanaal werd rond 1917, als onderdeel van een initiatief van de Vereniging ter bevordering van de kanalisatie van Westerwolde, gegraven op de plaats van de toenmalige scheidsloot tussen de veenontginningsgebieden van Stakenborg en Wollingboermarke. Tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw mondde het Moddermansdiep uit in het kanaal. In de jaren zeventig, bij de reconstructie van de vesting Bourtange, werd het kanaal gedempt, maar in de jaren tachtig werd het weer opengegooid om het voor boottoeristen mogelijk te maken de vestingstad te bereiken.

Ruiten Aa.

De Ruiten Aa een beekrivier in Westerwolde. De beek begint bij Ter Apel en stroomt langs Sellingen, Vlagtwedde, Smeerling, Ter Wupping naar Wessinghuizen waar hij samen met de Mussel-Aa de Westerwoldse Aa vormt. Deze mondt bij Nieuwe Statenzijl uit in de Dollard.

De Ruiten Aa wordt voor het eerst in 1327 vermeld als Ruetna. De naam zou verbonden moeten worden met Gronings (Nedersaksisch) roet, ruut, dat 'onkruid' betekent.[1] Anderen denken eerder aan een Protogermaans woord *rūh-itha, dat 'ruigte, struikgewas, onkruid (met name waterplanten als riet en biezen)' zou betekenen.[2]

Oorspronkelijk ontsprong de Ruiten Aa zuidelijker in de buurt van het Bargerveen ten zuidoosten van Emmen. De bron werd gevormd door een veenmeer met de naam Zwarte Meer. Dit meer liep leeg na het graven van de verlengde Hoogeveense Vaart. Het dorp Zwartemeer ontstond vervolgens op deze plek. De bovenloop van de beek heette de Runde. Ongeveer op de plek waar de beek de Drents-Groningse grens passeert krijgt ze de naam Ruiten Aa. Aan de andere kant van de rijksgrens ligt Rütenbrock, waarvan de Nederlandse naam Ruitenbroek is en waarnaar de beek is genoemd.

Het dal is erg breed voor deze vrij kleine beek. In de laatste ijstijd stroomde de Eems door Westerwolde. Later heeft deze rivier haar loop verlegd. De Ruiten Aa is het overblijfsel hiervan. De Ruiten Aa stroomt bij de Laundermarke het oude dal van deze rivier in en de rest van haar bedding naar het noorden toe ligt in dit dal. Ten zuiden van Vlagtwedde splitst de Ruiten Aa zich. De oostelijke loop die door Vlagtwedde heen loopt draagt sinds 1853 de naam Veelerdiep (daarvoor Ruiten Aa) en de westelijke loop houdt gewoon de naam Ruiten Aa. Tussen Wessinghuizen en Wedde komen beide lopen weer bij elkaar. Het noordelijke deel van het Veelerdiep is een restant van de poging om een kanaal tussen Eems en Westerwoldse Aa te graven van de stad Groningen en het bisdom Munster in de 15e eeuw om de tol bij Emden te ontlopen. In 1483 werd hiervoor een verdrag opgesteld tussen beiden en in 1486 was men bezig met graven. De poging strandde uiteindelijk, vermoedelijk omdat de aanleg niet goed doordacht was. In 1498 werd Westerwolde bovendien door Groningen overgedragen aan Munster, waarmee de noodzaak voor het kanaal verviel. Op de oude kaarten is naast het Veelerdiep ook nog dit kanaal te herkennen in de vorm van Oude Gracht die van Bourtange naar het Veelerdiep loopt.

Pelgrimeren
in Groningen

Langs de beek zijn veel restanten van het esdorpenlandschap en hoevenlandschap te vinden. Bolle akkercomplexen op hoger gelegen zandruggen afgewisseld met lager gelegen gronden langs de beek, die oorspronkelijk graslanden waren. Van de houtwallen en kleine bossen die het landschap een parkachtig karakter geven is veel tijdens ruilverkavelingen opgeruimd, maar er is ook het een en ander bewaard gebleven. Het beekdal van de Ruiten Aa vormde vele eeuwen ruggengraat van Westerwolde, dat als een wig lag in een groot en vrijwel onbewoond veengebied. Dit veengebied, het Bourtangerveen genoemd, is vrijwel geheel ontgonnen

Zijn betekenis voor de waterafvoer van Westerwolde is door het graven van het Ruiten-Aa-kanaal, het Mussel-Aa-kanaal en B.L. Tijdenskanaal tussen 1911 en 1920 sterk verminderd. Hierbij is ten zuiden van Vlagtwedde de loop van de Ruiten Aa onderbroken en wordt het water van de beek via de Voedingsleiding naar het Ruiten-Aa-kanaal geleid. Tijdens ruilverkavelingen na de Tweede Wereldoorlog is veel geëgaliseerd en is de loop van de Ruiten Aa gekanaliseerd. Dit is onlangs weer teruggedraaid: de beek heeft zijn meanderende loop teruggekregen.

Het landschap rond de Ruiten-Aa maakt deel uit van de ecologische hoofdstructuur van Nederland waardoor veel gronden natuurgebied zijn geworden. Bij het Wollinghuizen (onderdeel van het grotere complex Dal van de Ruiten A van Natuurmonumenten) en bij Sellingen is de beek hermeanderd en is gepoogd het oude reliëf te herstellen. Bij deze reconstructie van de oude loop tussen Weende en Smeerling zijn de ontkoppelde delen van de beek nog niet met elkaar verbonden, maar anno 2005 zijn er plannen om deze verbinding weer te herstellen. De verbinding met voedingskanaal wordt dan gestremd, waarbij er wel de mogelijkheid komt om eventueel overtollig water via dit kanaal af te voeren.

Renneborg.

Renneborg of Klein Renneborg is een buurtschap in de gemeente Westerwolde in de provincie Groningen in Nederland. Het bestaat uit een paar boerderijen waarvan boerderij "Renneborg" de oudste is. De naam van het gehucht wordt voor het eerst vermeld in 1828. Het is gelegen aan de gedempte beek de Renne (van rinnen = stromen). De naam is dan ook een verwijzing naar ligging aan dit watertje — borg betekent namelijk dijk, in de betekenis van bergen = beschermen, tegengaan.

Lieftingbroek.

Direct ten westen van de buurtschap lag het Liefstinghsbroek, een bosgebied, dat mogelijk het oudste van Groningen is (voor het eerst genoemd in 1590) en in 1823 vermoedelijk deels werd gekapt. In 1917 kocht burgemeester Schönefeld van Winschoten het restant van het bos om te voorkomen dat de daar groeiende zweedse kornoelje en andere zeldzame planten verloren zou gaan. Na zijn dood liet hij het na aan Natuurmonumenten. Sinds 2001 is het bos als enige in Westerwolde beschermd onder de Habitatrichtlijn en vervolgens ook als Natura 2000-gebied.

Weende.

Weende is een buurtschap in de gemeente Westerwolde. De buurtschap ligt in een voormalige meander van de westzijde van de Ruiten Aa, tussen Vlagtwedde en Sellingen. Naast de buurtschap ligt een zandrug, waarop de essen (akkercomplexen) Noorderesch, Oosteresch en Lege Esch liggen. Iets zuidelijker ligt bij een tweede meander nog een akkercomplex: de Suirt(e) of Zoert ("zuiden").

Weende wordt voor het eerst genoemd in een oorkonde in 1474. Voor de naamsherkomst zijn twee theorieën. Volgens de ene is het afgeleid van het Germaanse withini ("weideland"), hetgeen erop zou wijzen dat het een oud gehucht is, aangezien dit een (wijdverbreid) woord met een vroege oorsprong is. Volgens een andere theorie is het woord afgeleid van ween, wene, het Groningse woord voor wilg.

Bij de oprichting van de marke in de 13e eeuw bestond Weende uit 6 erven. In de eerder genoemde oorkonde is mogelijk sprake van nog een zevende erf. Het dorp bestond in de 18e eeuw uit twee bewoningskernen, die beide langs de Weenderstraat lagen: een bij de Molenkampweg en een bij de huidige Rondweg.

Na 1900 verzezen alleen nog een aantal huizen langs de Weenderstraat

Pelgrimeren
in Groningen

Het grootste deel van het gebied van de buurtschap bestond vroeger uit het Weenderveld: een heidegebied met kaarsrechte grenzen met omringende markes. Aan oostzijde lagen de eerder genoemde door houtwallen omringde essen en wat hooilanden langs de Ruiten Aa. Midden in het Weenderveld lag de es Molenkamp (betekenis mogelijk afgeleid van 'mollen'; "droge grond").

De marke werd in 1851 verdeeld tussen de toenmalige zeven 'waarsgerechtigden', waarna ontginningswegen werden aangelegd: de Bovennieuwlandsweg, Molenkampweg, Osseveldweg, Wijnbossenweg en Wolfslaagteweg (tegenwoordig Vloeiveldweg). In 1916 werd waterschap Weende-Jipsinghuizen opgericht en twee jaar later werd het Weende-Jipsinghuizenkanaal gegraven om de ontginning van het gebied te verbeteren. Hierdoor stegen echter de lasten van de ingelanden en omdat de lonen sterk waren gestegen waren ze niet in staat om een start met de ontginning te maken.

Een deel van de percelen werd daarom voor symbolische prijzen overgedragen, omdat de eigenaren er liever vanaf wilden. De gemeentelijke ontginningsmaatschappij Vereenigde Groninger Gemeenten kocht vervolgens grote delen van het Weenderveld om deze tussen 1924 en 1931 met behulp van werkverschaffing te ontginnen. Een deel van dit gebied werd vervolgens verkocht aan de Hoogezandse Landbouw Maatschappij 'Cunrau', die het exploiteerde met behulp van bedrijfsleiders. De rest van dit gebied werd verdeeld over diverse nieuw gebouwde boerderijen.

Het westelijke deel van de voormalige marke werd tussen 1904 en 1926 opgekocht door de Coöperatieve Aardappelmeelfabriek Musselkanaal om deze als vloeivelden te gebruiken. In 2020 werd hier het toen grootste zonnepark van Nederland aangelegd: Zonnepark Vlagtwedde met ruim 100 hectare zonnepanelen.

Ruilverkaveling en natuurontwikkeling

In de jaren 1960 werd het gebied grootschalig ruilverkaveld bij de ruilverkaveling Vlagtwedder Essen. Daarbij werd ook de Ruiten Aa gekanaliseerd. Bij de herinrichting tussen 1988 en 2012 werden deze percelen nog verder vergroot. Tegelijkertijd werd vanaf 1991 begonnen met het hermeanderen van de Ruiten Aa, maar dit gebeurde meer op basis van fantasie, dan op basis van de historische meanders. Rondom het Liefstingsbroek werd de decennia de bouwvoor op diverse plekken afgegraven om hier natte heide te kunnen realiseren. Het gebied tussen de Weenderstraat en de Ruiten Aa werd onderdeel van Natura 2000-gebied. Hier werden eerdere verwijderde houtwallen hersteld en kruidenrijke graslanden en reservaatakkers aangelegd.

Hillige Stoule.

Bij de buurtschap ligt een perceel met de naam 'Hillige Stoule'. Volgens een verhaal verwijst deze naam naar een kuil waar in de late middeleeuwen tijdens processies door de pastoor om een zegen werd gevraagd voor de landbouw. In 2013 is deze kuil opnieuw aangelegd.

Jipsinghuizen.

Jipsinghuizen is een buurtschap in de gemeente Westerwolde, in Westerwolde.. Samen met het nabijgelegen gehucht Plaggenborg wonen er zo'n 160 inwoners. Jipsinghuizen is een van de oude boermarken van het kerspel Vlagtwedde. In de naaste omgeving van het dorp zijn urnenvelden gevonden uit de late bronstijd. Van ongeveer de 10e tot de 14e eeuw bevond zich een wüstung op de Zoeres(k) ten zuiden van Jipsinghuizen, waarvan de naam onbekend is. Deze nederzetting werd in 1999 gedateerd op basis van potscherven. Na het verdwijnen van de nederzetting werden de gronden toegevoegd aan de marke van Jipsinghuizen. Jipsing is ws. een geslachtsnaam.

De Slag bij Jipsinghuizen in 1665 in de 1e Münsterse oorlog.

Op 26 september 1665 vond in en nabij het Nederlandse dorp Jipsinghuizen de Slag bij Jipsinghuizen plaats tussen troepen van de Münsterse prinsbisshop Christoph Bernhard von Galen en de gardetroepen van het Nederlandse gewest Stad en Lande. De slag werd door de Groningers gewonnen en betekende een belangrijk keerpunt in de Eerste Münsterse Oorlog (1665-1665). De slag, door Lieuwe van Aitzema in zijn boek Saken

van Staet en Oorlog (1668) omschreven als een ‘geluckige rencontre’, voorkwam een verrassingsaanval op de stad Groningen, waar men op dat moment niet was voorbereid op een vijandelijke aanval.

Achtergrond.

Bij Jipsinghuizen lag op 26 september reeds enkele dagen een voorhoede van het Münsterse leger van ongeveer 1800 man. Het grootste deel lag in kampement op de Breiskaamp, terwijl de legerleiding - volgens overlevering - op erve Pollingh was ingekwartierd. In Westerwolde en Groningen had de Münsterse invasie grote consternatie teweeg gebracht, omdat men verwachtte dat de vesting Bourtange sterk genoeg was om een eventuele Münsterse aanval te weren. Vanwege de toenemende dreiging vanuit het oosten, had de provincie Stad en Lande in de voorafgaande maanden wel maatregelen genomen om de defensie op peil te brengen. Vanuit Groningen waren vier compagnieën van 500 à 600 man voetvolk en 70 à 80 ruiters onder leiding van kapitein Rembt ten Ham naar Bourtange gestuurd om het garnizoen te versterken. Dit was hoognodig, want hoewel de vesting - onder bevel van commandeur Gerrit van Amama - na visitatie in redelijke staat was bevonden, bleek het garnizoen zwaar onderbezet. Met de aanvulling van de Groningse gardetroepen hoopte men de vesting - en daarmee de belangrijkste begaanbare route door het Bourtangermoeras - voldoende te hebben beveiligd.

Reeds twee dagen na de oorlogsverklaring aan de Republiek verschenen Munsterse troepen aan de oostzijde van de vesting Bourtange en begonnen met cavalerieaanvallen. Het bleken schijngevechten te zijn, want geheel onverwacht verscheen op 20 september de voorhoede van het leger vanuit het Bourtangermoeras voor het dorp Sellingen. Het bleek dat de Munstersen in het diepste geheim twee veenbruggen door het moeras hadden aangelegd, waarvan één tussen Walchum en de Hasseberg en vandaar naar Sellingen. Voor deze brug hadden tal van boeren en bewoners uit de naburige dorpen van het Eemsland deuren, kozijnen, balken en planken uit hun boerderijen en woonhuizen moeten aanleveren. Na de overrompeling van Sellingen stootte de voorhoede door naar Jipsinghuizen om daar het kampement op te slaan en te wachten op de grote achterhoede die met enkele duizenden soldaten en zwaar materieel zou volgen.

In de spannende dagen daarna werd de veenbrug verder versterkt en hielden de Munstersen huis in de dorpen en gehuchten rond Sellingen en Vlagtwedde. Volgens overlevering speelde de lokale vrijbuiters Meerten Willems ("koster Willem") in die dagen een hoofdrol. Hij spioneerde, leverde huzarenstukjes en pleegde een gewapende overval op de Münsterse schildwacht op de Spinberg, direct ten noorden van Jipsinghuizen. Hoe dan ook, in Bourtange werd duidelijk ‘dat er in het Bosch by Ipsenhuysen een goet getal Soldaten van den Bisschop was gekomen’ (Aitzema). Besloten werd tot een verrassingsaanval.

Slag.

Een ‘avant-garde’ van 104 man onder leiding van luitenant Willem Nierop viel in de ochtend van 26 september het Münsterse leger aan. Hoewel numeriek ver in de minderheid, wisten Nierop en zijn manschappen na ‘een hart gevecht’ (Aitzema) de Munstersen te overrompelen en te verdrijven. Het was een zeer gewelddadige confrontatie: meer dan 300 Munstersen sneuvelden ter plekke of verdrongen op hun vlucht in de Ruiten Aa. Daartegenover vielen “slechts” 17 doden van Groningse zijde te betreuren. Ongeveer 120 Münsterse soldaten en officieren werden gevangen genomen en naar Groningen gebracht. Luitenant Nierop wist in de dagen na de slag de brug door het moeras in brand te steken en verder te verwoesten.

Nasleep.

De Slag bij Jipsinghuizen werd door tijdgenoten hoog aangeslagen en gezien als een van de weinige lichtpunten tijdens de Münsterse invasie van 1665. Militair-strategisch was de slag belangrijk omdat de Munsterse verrassingsaanval juist op tijd werd afgeslagen waardoor de grote achterhoede van het Münsterse leger het Bourtangermoeras niet kon oversteken. De Groninger gedeputeerden schreven aan de Staten-Generaal dat reeds de volgende dag 5.000 man voetvolk, 2.000 ruiters en enige kanonnen gereed stonden om via de veenbrug het moeras over te steken om vervolgens recht op Groningen af te marcheren. Het Münsterse leger zag zich gedwongen om de aanvalsstrategie te wijzigen en via een grote omweg over de Hondsrug en De Groeve alsnog het Oldambt en delen van Westerwolde te veroveren, waardoor veel tijd verloren ging. Daarmee mislukte de oorspronkelijke opzet van een bliksemaanval op Groningen en Delfzijl, waar de met

Pelgrimeren
in Groningen

Munster verbonden Engelsen met een vloot zouden landen om de Republiek vanuit het noorden aan te vallen. De Groningers kregen de tijd om zich te herwinnen en wisten met het Staatse leger onder leiding van graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen de Munstersen door Westerwolde naar het Eemsland te verdrijven. Tijdens hun terugtocht werd Jipsinghuizen in de nacht van 15 op 16 november 1665 – mogelijk als vergeldingsactie - volledig platgebrand.

Herdenking.

In Jipsinghuizen herinnert een monument op het Bisschopskerkhof, (25m na de brug in Jipsinghuizen) even aan de plaats waar de Munsterse gesneuvelden werden begraven, aan de Slag bij Jipsinghuizen. Het monument werd in 2007 geschonken en geplaatst door de Stichting Monumenten Westerwolde. Op de plaquette staat een korte beschrijving van de slag door Gajus van Jeltinga, destijds kapitein in het garnizoen van Bourtange.

Monument werkverschaffing

In de Ruiten-Aa staat in Jipsinghuizen een monument gewijd aan de werkverschaffing in Westerwolde. Initiatiefnemer voor de werkverschaffing was begin jaren twintig van de 20e eeuw Jan Buiskool (burgemeester van achtereenvolgens Vlagtwedde en Delfzijl en rijksinspecteur van de werkverschaffing). De werkverschaffing werd georganiseerd door de in 1924 opgerichte N.V. Ontginningsmaatschappij De Vereenigde Groninger Gemeenten, waar uiteindelijk 50 Groninger gemeenten lid van zijn geworden. De werklozen werden per tram naar Jipsinghuizen gebracht om in de omgeving van het dorp de heide te ontginnen. Ze overnachtten in barakkenkampen. De werklozen kregen een aanmerkelijk lager salaris dan gangbaar was in de landbouw. Het was zwaar lichamelijk werk en veel van de tewerkgestelden hadden een opleiding genoten en waren er in het geheel niet aan gewend. Het project werd wel de hel van Jipsinghuizen genoemd.

Theater van de Natuur.

THEATER VAN DE NATUUR is een kunstwerk van vijftien treden met de woorden van vijftien dichters. Op de top van de heuvel aangekomen wordt u, kijkend door het bühnekader, geconfronteerd met een bijzonder uitzicht.

Naar aanleiding van de her-meandering van de Ruiten Aa organiseerde Stichting 'Tussen Juffer en Borg' in de zomer van 1994 op initiatief van Jan Willem Kok de kunstmanifestatie Beek In Beeld. Nette, een van de kunstenaars die werd uitgenodigd om een werkstuk op locatie te realiseren, kreeg vooraf aan deze manifestatie een rondleiding door Westerwolde. Hij trof hier een immense kaalslag aan in het landschap, het gevolg van de graafwerkzaamheden rond de nieuwe beekbedding. Aan de oever van de Ruiten Aa vroeg hij zijn begeleiders bij deze rondgang, een landbouwer en een boswachter, wat zij hier zagen.

De landbouwer blikte terug, dit was het land van zijn voorouders. Zij hadden hier meerdere generaties hard gewerkt voor een eerlijk bestaan. Het was niet makkelijk geweest, soms verrotte de oogst op het land, omdat in natte tijden het water niet weg kon. Daarnaast waren er ook zomers met zo weinig regen dat de beek bijna droog viel. Na de Tweede Wereldoorlog werd de beek gekanaliseerd. Er braken nu gouden tijden aan met grote trekkers en overvloedige oogsten, zo sprak de landbouwer. Hij vertelde blij te zijn dat zijn ouders de terugkeer van de beek niet meer hoefden mee te maken. Zij zouden niet begrijpen dat land, dat met noeste arbeid was bevochten op de elementen, nu in één keer teruggegeven zou worden aan de natuur.

De boswachter aanschouwde eveneens dit kale landschap, hij keek echter verwachtingsvol vooruit. Hij vertelde plastisch over de rijke toekomst die dit beekdal wachtte, met planten en dieren die hier al tijden niet meer waren gezien. De flora en fauna zouden zich hier de komende jaren zeer gevarieerd gaan ontwikkelen. Die vooruitzichten zijn heel reëel, zo vertelde de enthousiaste boswachter. Intussen keek Nette naar de kaalslag om zich heen, zich realiserend dat beide sprekers het huidige uitzicht gebruikten als projectieveld voor verbeeldende uitstapjes naar toen en straks.

In het kader van de manifestatie plaatste Nette in 1994 een tijdelijk bühnekader op statief boven op een zandheuvel aan de oever van de Ruiten Aa en noemde zijn creatie THEATER VAN DE NATUUR. Hij nodigde de landbouwer en de boswachter uit om het verhaal dat zij op die plek zo sprekend hadden verbeeld

Stichting Pelgrimeren in Groningen www.spig.nl

E: pelgrimage@spig.nl 't Oldehof 49 9951 JX Winsum

KvK 66778166 BTW nr. 8566.94.034 Bankrekening NL25.RBRB.0943.5716.42

Pelgrimeren
in Groningen

op te schrijven. Deze eerste twee vertellers werden in de zomer van 1994 opgevolgd door nog zeventien programmamakers. Zij vertelden allemaal over het landschap dat zij in dit kleine theater zagen. De programma's verschenen onder redactie van Adriaan Nette elke week als kolom THEATER VAN DE NATUUR in de Nieuwsbode, een huis-aan-huis blad dat wordt verspreid in het gebied rond de Ruiten Aa. Nette voorzag de programma's wekelijks van een actuele of een historische foto van het beekdalgebied. In 1995 kreeg Adriaan Nette, op initiatief van Waterschap Dollardzijlvest (na een fusie Hunze en Aa's), Dienst Landelijk Gebied en Staatsbosbeheer de opdracht voor een meer duurzame versie van zijn werkstuk. Essentieel in zijn concept, evenals in de oorspronkelijke tijdelijke opzet, is het gegeven van de waarneming, in dit geval de beschouwing van de natuur. Vragen die hij stelt zijn: Wat zien we echt en welke betekenis verlenen we vervolgens aan onze waarneming?

Vanuit het meerjarenplan dat Nette vervolgens bedacht is het huidige THEATER VAN DE NATUUR ontstaan, nu vijftien treden hoog. Vijftien jaar lang schonk op uitnodiging van Nette steeds weer een andere programmamaker deze locatie een bijzondere kijk op de natuur middels zijn of haar tekst. Iedere bezoeker kan nu, als hij of zij de treden van het THEATER VAN DE NATUUR beklimt, deze woorden meenemen als bagage op reis. Op de top van de heuvel, kijkend door het bühnekader op statief, wordt de beschouwer geconfronteerd met een bijzonder uitzicht. Het resultaat van deze waarneming verlenen wij het predicaat natuur.